

Gündelik Hayatta Laiklik: Okul İzlenimler

Nükte Bouvard*

İstanbul'da 3 Ekim 2009 tarihinde gerçekleştirilen üçüncü tartışma toplantısı, farklı inançlara ve görüşlere sahip 33 kişiyi bir araya getirdi, toplantı eğitimin her aşamasında laiklikle ilgili sorunlu alanların tartışılmasını hedefliyordu. Kılavuz soruları** hazırlarken özellikle laikliğin teorik açıdan irdelenmesinden ziyade, okullarda laiklik ilkesinin nasıl uygulandığı üzerine bilgilenmeye, aynı zamanda okulu bir bütün olarak ele alıp öğretmenlerin, akademisyenlerin, öğrencilerin, velilerin ve sivil toplum örgütlerinin taleplerini öğrenmeye gayret ettik. Bu açıdan, çoğulluğun dilini kurabilmek; belki ortak değil ama yeni bir dili kurgulamak ve temas ile diyalog ortamının varlığı hayati önem taşıyor.

Aslında laiklik gibi zor bir konuyu toplumsal çerçevede tartışılır kılmak, devlet ile kurulan ilişkiden çok, bireyler arasındaki ilişkiler üzerinden konuşabilmek, başlı başına önemli bir hedef...

Toplantı katılımcılarından biri özellikle altını çizdi: "Cumhuriyetin bugüne kadarki laiklik pratiği maalesef insanları bu konuyu rahat konuşur hale getirememiş".

"Okul" başlığı altında yapılan toplantıda katılımcıların söyleyecek çok sözleri olduğunu tahmin etmek zor değil... Ama dinlemeyi başarabilmek, farklı görüşlere tahammül etmek, empati duyabilmek, bilinçli olarak sağır olmamayı başarabilmek mümkün müydü?

Mevcut laiklik anlayışının kendisini ve gölgesini en açık gösterdiği alanlardan birisinin eğitim sistemi ve okul olduğu aşikâr. Çocuğunu okula gönderen veli, ilkokulda öğretmenlik yapan eğitimci, üniversitede ders veren akademisyen ya da eğitim alan öğrenci; kısaca toplumun çeşitli kesimleri "okul" çatısı altında bu sistemle temas ediyor. Katılımcıların bu konuyu konuşmaya ve tartışmaya olan hevesi, toplantı sonrasında gönderdikleri yorum ve eleştirilerin çokluğu, artık okul mekânındaki laiklik pratiğini bütün yönleriyle tartışmanın ne kadar elzem olduğunu gösterdi.

"Ulus devletin ideolojik aygıtının laiklik olduğunu" belirten bir katılımcı, "Bu eğitim sisteminden hepimiz geçiyoruz. Bu eğitim hepimizi katılaştırıyor," diyerek laik okul pratiğinin bireyler üzerindeki etkisini özetledi ve ekledi, "Tarihsel açıdan diğer ülkelerle karşılaştığımızda mesela Fransa'da laiklik pratiği toplumsal özgürleşmeyi getirdi, sonra da kültürel bir olgu olarak devam etti. Ancak Türkiye'de laikliğin uygulanış biçimi, ülkeyi şu an sancılarını hissettiğimiz laik olanlar ve olmayanlar kutuplaşmasına sürükledi."

Toplantıda kutuplaşmanın her ortamda gözlemlendiğine dikkat çekildi. Örneğin bazı ilkokulların öğretmenler odasında televizyonda haber izlerken dahi "dindar" ve "laik" öğretmenler arasında tartışmalar yaşandığından bahsedildi. Toplumdaki kutuplaşma arttıkça, farklı kesimlerin gitgide daha çok "mahallelerine" çekileceğini ve temas mekânlarının yok olacağını öngörmek zor değil. Oysa bireylerin birbirini duymadığı, birbirinin sıkıntısını görmediği bir atmosferde, kısaca temas kurmadan yeni bir dil geliştirmek mümkün gözüküyor.

Gerek katılımcı profilini belirleme, gerek kılavuz soruların seçiminde esas alınan kriterler, hem eğitimin her aşamasında neler yaşandığını, okulun bütün "aktörleri" vasıtasıyla öğrenmek, hem de temas halinde olmayan kesimlerin de birbirini duymasına olanak vermektir. Bu hedefin toplantıda belli oranda gerçekleştirilebildiği kanısındayım. Yaşanan sıkıntıların bir kısmını birinci elden öğrenmiş olduk. Örneğin, bir öğretmen şunları dile getirdi: "Türkiye'deki eğitim sistemi türban, laiklik, Kürtlük ve Ermenilik gibi konuların konuşulmasına müsaade etmiyor. Türban meselesini öğrencilerimle tartıştıktan bir gün sonra müdür tarafından ikaz edildim." Bunun gibi örneklerden hareketle, yasakçı zihniyet yüzünden, okulda eleştirel, özgürlükçü ve demokrat düşüncenin gelişmesinin önünün tıkandığı sonucunu çıkartmak zor değil.

* Fransız L'Express Gazetesi Türkiye Temsilcisi

Bir felsefe öğretmeni, hayalini şöyle ifade etti: “Dinsel tercihimizi öğrencilerimle paylaşmak isterdim”. Aynı öğretmen, birkaç yıl önce, bir öğrencisinin sorusu üzerine ateist olduğu cevabını verdikten sonra, bazı aileler tarafından okul yönetimine şikâyet edildiğini de söyledi. Başka bir ilkökul öğretmeni, eğitimcinin sınıfta dini açıdan tarafsız görünmesinin, öğrencinin dinsel yaklaşımı konusunda etkisi olmadığını, bu konuda ailenin çok daha belirleyici olduğunu vurguladı.

Ramazan ayında İstanbul'daki bir ilkökulda çay ocağının kapandığının anlatıldığı örnek ilgi çekiciydi. Okuldaki 60 öğretmen içinde oruç tutmayan altı öğretmenin, Ramazan boyunca çay ücretini maaşlarından ödemek zorunda kaldıklarından bahsedildi. Dindar bir katılımcı, oruç tutan öğretmenlerin sayısının toplantıda pek çok katılımcıyı şaşırttığı yorumunda bulundu ancak idarenin oruç tutmayanları, çay paralarını ödemek zorunda bırakmasını hiç sorgulamadı.

Laikliğin bu tür katı yorumlarına alternatif olarak mikro çözüm örneklerinin de mevcut olduğunu ve uygulandığını aktaran örnekler de verildi.

Anadolu'da bir üniversitede görev yapan bir akademisyen, üniversitesinde mescidin bulunduğunu anlattı. Ders ile namaz saati çakıştığında kılınamayan namazın bir sonraki vakitte kılınabilmesinin, diğer bir deyişle çözümler üretmenin o kadar da zor olmadığını vurguladı. Bu misal, ibadet saatlerinin laik kamusal hayatı tehdit edeceği argümanını sürekli güncel tutmanın ve bu korkular üzerinden siyaset üretmenin ne kadar gerçekçi olduğunun sorgulanmasına vesile oldu. Tam bu noktada şöyle bir soru sorulabilir: “Toplumda kutuplaşma ve ayrışma artık had safhaya çıkmışken acaba laikliğin zarar göreceği endişesini samimi olarak hisseden kesimlerin korkularını, bu tür mikro çözümlerin varlığı ve sonuçlarını irdeleyerek bertaraf edebilir miyiz?”

Katılımcı profili, farklı sesler ve pratiklerin katkısını sağlayabilecek genişlikteydi; dindar, başörtülü katılımcıların yanı sıra, Aleviler, Ermeniler, katı laik çizgilere sahip sivil toplum aktivistleri de vardı. Yapılan bazı eleştiriler tansiyonun artmasına ve gerginliklerin yaşanmasına yol açtı. Gerginlik, eğitim alanıyla ilgili bir konuda değil, 2 Temmuz Sivas olaylarının referans gösterilmesinden sonra meydana geldi, diğer bir deyişle “geçmişin bagajı” diyalogun önünü kesti. Toplantının ilk yarısının bitimine doğru söz alan Alevi katılımcının Sivas olaylarından bahsetmesi üzerine, Sünni dindar bir Müslüman olarak nitelendirebileceğim bir katılımcı tepki gösterdi. Alevi katılımcı, toplantı molasında kulak misafiri olduğu bir diyalogu da neden göstererek, ikinci bölüme katılmadı. Toplantıdan ayrılması kalanları sarstı; “bu diyalog ortamı yoksa bir yanılısana mı?” sorusunu zihinlerde doğurdu.

Katı laik görüşü benimseyen bir sivil toplum kuruluşu temsilcisinin, toplantının henüz ilk dakikalarında İslam dininin Arap mitolojisinden ibaret olduğunu söylemesi, İslam'ı hayatlarında birincil referans olarak kabul eden katılımcıların tepkisine neden oldu. Yeni dil kurarken üslup zorlukları, toplantının ilk dakikalarında kendini gösterdi. Nitekim bir katılımcı “Dile getirilen nihayetinde kişisel bir görüştür, her türlü düşüncenin sarf edilebilmesi lazım,” diye görüş bildirirken, bir diğeri, “İslam hep aşağılanacaksa beraber yürüme çabasının da anlamı yok,” diyerek tepki gösterdi.

~~Yukarıda bahsettiğim ilahiyatçı yazar, daha sonra hiç söz almazken arada katılımcılara sadece kısaca sorular yönelterek toplantıda var olduğunu hissettirdi. Aynı yazarın, bir katılımcının üniversite kampüslerinde farklı dinsel inançta olanların ibadetini mümkün kılacak “sessizlik odası” gibi ibadet odaları önerisine, üniversitelerin öncelikle mescide ihtiyaç olduğunu belirtmesi düşündürücüdür.~~

Laiklik pratikleri açısından, en çok tartışılan ve görüş beyan edilen konuların başında din eğitimi geldi. Bu konuda çarpıcı üç yaklaşım şöyle özetlenebilir:

- Din dersi müfredatta hiçbir şekilde yer almamalı; okulda sadece bilimsel ve nesnel bilgi öğretilmeli. Aleviliğin din dersi müfredatına dâhil edilmesi girişimlerine sert bir dille karşı çıkan Alevi katılımcı, devletin Aleviliği öğretmeye hakkı olup olmadığını sordu.

- Din dersinin okullarda olması şart, hatta daha fazla öğretmek lazım ki din istismarcıları ortaya çıkmasın; din eğitiminin özel alana bırakılması bu riski artırır. Din gelecekte gündemi belirleyen konulardan biri olacak; hem Sünnilerin Aleviliği de öğrenebileceği bir sistem kurulur, hem de laik kesimin çocukları da din bilgisinden mahrum edilmemiş olur görüşüne yer verildi.
- Din dersi seçmeli olabilir ya da dinler tarihi başlığı altında bütün dinler öğretilir. Zorunlu din dersi demokratik değil... Bu dersin bir felsefe öğretmeni tarafından verilmesi daha uygun olur.

Bu üç yaklaşıma ek olarak okul müfredatlarındaki dersleri tekil olarak değerlendirmenin yanlış olduğunu, ders kitaplarının ve müfredatın tamamıyla değişmesi gerektiğini savunanlar da oldu. Sadece din dersi değil tarih kitaplarında da İslam'dan başka inanışlara sahip pek çok grubun ötekileştirildiğinden bahsedildi. Bir veli, "Okul çağına kadar evinde Kuran okunan çocuk, okuldaki tarih dersinde Arapçanın 'geri' bir dil olarak nitelendirilmesiyle karşılaşılıyor" diyerek görüşünü dile getirdi.

Paylaşılan bütün bu deneyimler, çokkültürlü bir coğrafyada okul müfredatının nasıl olmaması gerektiği konusuna ışık tuttu.

Bilindiği gibi, cumhuriyet tarihinde din dersinin zorunlu ya da seçmeli olması, siyasi konjonktüre göre değişkenlik gösterir. Ermeni bir katılımcı, gayrimüslim öğrencilerin de okuduğu ilköğretim okullarında, din dersinin zorunlu olduğu dönemde derse girmeyip bahçede top oynadıklarını, diğer öğrencilerin bu duruma tepki gösterdiğini anlattı. Aktarılanlar ilginçti: "Sonradan okul idaresi Müslüman olmayan öğrencilerin derse katılmasına bile sınıfta oturmasını istedi, böylece din dersi öğretmeninden Yahudi ve Hıristiyanların cehennemde yandıktan sonra cennete geçebileceklerini öğrenmiş olduk"... Bu arada toplantımızda Musevi, Katolik veya başka dinlerin temsilcilerinin yer almaması önemli bir eksiklikti.

Dikkat çeken bir başka nokta da kılavuz soruların arasında bulunmasına karşın, bazı konulara hiç değinilmemesi oldu. Bir katılımcı, okullarda evrim teorisinin okutulmasına karşı olmadığını ancak sadece bu bakış açısının müfredatta yer almaması gerektiğini belirtti. Laiklik pratikleri söz konusu olduğunda bölgesel farklılıkların ne derece rol oynadığı üzerinde de yeterince durulmadı.

Tam burada şunu belirtmek gerekiyor; bu toplantı gibi çok sesli ortamların ve karşılaşmaların, bazı tabu konuları dillendirmekten öteye geçmemesi, diyalog arayışı içinde olanları daha fazla hayal kırıklığına uğratma riskini taşıyor. Ancak üsluba özen göstererek, diyalog ortamlarını sürdürmekten vazgeçilmemesi gerektiğini düşünüyorum. Bu toplantının üslup konusunda verdiği ipuçlarından en önemlisi, orada da ifade edildiği gibi, tekil kimlikler yerine ortak kimlikler üzerinden konuşmaktır... Zira toplum içinde veya eğitimin her aşamasında, ister veli olsun ister öğretmen, tekil, birbirinden bağımsız kimliklerle yaşamıyoruz, toplumsal olarak edindiğimiz birtakım ortak kimliklerimiz var. Sadece Müslüman kimliğimiz olabilir mi? Ya da Alevi kimliğimiz? Ya da sendikacı kimliğimiz? Feminist, Müslüman, Ermeni, sendikacı ya da demokrat kimliklerin her birinin ortaklaştığı sorunlar üzerinden laiklik pratiklerini de yeni bir dil geliştirerek tartışabiliriz. Diyalog bu ortak kimlikler sayesinde gerçekleşebilir. Nitekim birden fazla kimliği üzerinde taşıyan katılımcıların, gündelik hayatta laiklik pratiklerini ortak sorunlar üzerinden daha verimli, sert tepkilerden kaçınarak ve empatiyi önemseyerek tartıştığını gözlemledik.

Sonuç olarak çok sesli bir grup pratiği yaşandı. Toplantıda ille de mutabakat sağlamaktan ziyade bazı sorunlu alanların ucunu açık bırakmanın, çözümlerin okulda yaşanan ve yaşanacak pratikler içinden zamanla belirginleşmesinin daha yararlı olacağını özellikle altı çizildi. "Okul" ortamında laiklikle ilgili problemleri, farklı kesimlerin bu sıkıntıları nasıl değerlendirdiğini, nerelerde ve hangi konularda ayrıştığımızı ve birleştirdiğimizi biraz daha net görmüş olduk.